

Mısır Dış Politikası Nasıl Analiz Edilmeli? Yöntem, Soru(n)lar ve Açmazlar

Mehmet Özkan*

[Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Öğretim üyesi ve Uluslararası Terörizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi (UTSAM) Başkanı]

Özet

Bugünkü Mısır'ın en temel sorunu iç politikada yaşanan hızlı gelişmeler ve istikrarsızlıklar olarak değerlendirilse de Arap dünyasında ve Mısır'da yaşanan devrim, dış politika bağlamında yeni ufuklar ve sorunlar ortaya çıkardığı gibi bölge ve ötesi için de yeni imkanlar sunmuştur. Mısır dış politikasının geçmişten bu yana karşılaştığı en temel sorun, kültürel havza niteliğindeki bir ülke olarak, bu zenginliğin dış politikasına tutarlı bir şekilde yansıtıp yansıtamadığıdır. Mısır eğer üçlü kimlik yapısını oluşturan "Arap", "Afrikalı" ve "Akdeniz dolayısıyla Batılı" karakterini tutarlı ve koordineli bir şekilde dış politikasına yansıtamaz ve bu üzerinden bir politika belirleyemezse, Mısır dış politikası kısa dönemli başarılı olsa bile uzun vadeli sonuçları itibarıyla başarısız olmaya mahkum gözükmektedir. Sadece modern dönem olan Nasır, Sedat ve Mubarek dönemleri incelenince bile bunu görmek mümkündür. Arap Baharı'yla beraber başlayan süreç bu anlamda tarihi bir fırsatı barındırmaktadır. Hem sosyal dinamiklerin – ve dolayısıyla kimliklerin – yeniden yapılandırıldığı bu dönemde bu hem bir fırsat hem de Ortadoğu'da yaşanan sistemle ilgili dönüşümde Mısır'ın sağlıklı katkısına ihtiyaç bir zorunluluktur. Bu tür bir yeniden yapılanma aynı zamanda Mısır'ın entelektüel ve siyasal liderliğinin önünü açacaktır. Bu analiz Mısır dış politikasını geçmişten günümüze bu çerçevede bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mısır | Dış Politika | Muhammed Mursi | 25 Ocak Devrimi | Ortadoğu

* Email: metkan82@hotmail.com

How should be analysed Egyptian Foreign Policy? Method, Questions and Dilemmas

Abstract

There is an overall consensus regarding Egyptian foreign policy, that internal dynamics and destabilized environment pose a threat for foreign policy making, however revolutions in Egypt and the region created a great potential as well as their challenges and difficulties. Throughout its history the main concern of Egyptian foreign policy has been the lack of influence related to its cultural heritage and identity. Unless there is a coherent balance between Egypt's triple identity, namely "Arab", "African" and "Mediterranean/Western", created; Egypt will lose its strategic position and impact in the region in the long run if not in short term. One can easily observe the situation from three moments in modern history of Egypt: Nasr, Sadat and Mubarak's periods. The process that has been sparked with Arab Spring is a great opportunity in this sense. Within this process social dynamics identity as well are transforming in the sense that there is both an opportunity as well as a responsibility upon Egypt's shoulders to contribute for regional readjustment. The initiative will open room for intellectual and discursive domination of the region by Egypt. This article focuses an evaluation of Egyptian foreign policy from this perspective.

Keywords: Egypt | Foreign Policy | Mohammed Morsi | 25 January Revolution | Middle East

Giriş

Birçok kültür havzasının kesiştiği bölgelerde ya da kıyı bölgelerinde bulunan devletler için dış politikanın ana sorunlarından birisi her zaman için farklı kültürel, tarihi ve tecrübe birikimini dış politikada tutarlı bir şekilde kullanabilmesidir. Bu durum aynı zamanda eğer iyi kullanılmazsa dış politikaya zarar verme potansiyeline sahiptir. Eğer birbirini destekleyen öğelere üst bir pencereden bakılıp bu potansiyel etkili bir şekilde değerlendirilmezse hem ülkeyi çeşitli dış politika maceralarına sürükleyebilir hem de ülke sık sık kritik tercihler yapmak zorunda kalabilir. Bu tür ülkelerin karşılaştığı bir başka sorun ise bazı öğeleri diğerlerine önceleyen dış politika tercihlerinin iç politikada net ayırım alanları yaratması ve siyaseti kutuplaştırma olasılığıdır.

Bu genel özellikleriyle beraber aslında bu ülkelerin ana sorunu dış ve iç politika tercihlerinde siyasi alanın stratejik sorunları çözmemiş olması ve bütün iktidar ya da güç mücadelesinin taktiksel bir alanda yürütülmesidir. Eğer bu sorunu yaşayan ülke göreceli olarak ortaölçekte güçlü bir devlet ise bu durum ekstra bir durum ortaya çıkarmakta ve ülkeyi dışarıdan müdahaleye açık bırakmaktadır. Ülkenin birikimi, kimliği ve tercihlerinin tutarlı bir dış politikaya dönüşmesi sorununa uluslararası faktörlerin de dahil olmasıyla, bu tür ülkelerde dış politika yapımı daha da zorlaşmakta ve siyasiler ekstra olarak kişisel ya da siyasi hayatlarını zora sokabilecek tercihler yapmak zorunda kalmaktadır.

Her ne kadar dünyada bu tür krizleri yaşayan Türkiye, İspanya dahil birçok ülke olsa da Ortadoğu ölçeğine bakılınca bu tür bir krizi özellikle dış politikada yaşayan ülkelerin başında Mısır gelmektedir. Muhammet Ali Paşa döneminden beri en temelde bu sorunla yüzleşen Mısır dış politika yapımcıları her ne kadar farklı devlet başkanları döneminde farklı dış politika tercihleri yapmış olsalar da bu sorunun köklü çözümüne yönelik olarak bir çaba içine

gir(e)memişlerdir. Bu analiz en temelde Mısır dış politikasının ana sorununu tanımlamayı ve sonrasında Filistin meselesi üzerinden bu konuyu belirli bir çerçeveye oturtmayı hedeflemektedir. Devrimden sonra yakalanan tarihi fırsatı 3 Temmuz darbesiyle yok eden Mısır'daki *fulul* yapılanması büyük ihtimalle Mursi döneminde yapılmaya çalışılan dış politikayı yeniden şekillendirme çabalarının farkında bile değildi.

3 Fırsat, 3 Sorun

Günümüz Mısır dış politikasının istikametini daha iyi bir bağlamda okuyabilmek için gelişmelerin arka planını ve Hüsnü Mübarek'in ardında bıraktığı mirası incelemek kaçınılmazdır. Modern Mısır tarihinde Kahire'nin bölgesindeki gelişmeleri derinden etkilemek adına dönemsel olarak üç tarihi fırsattan bahsetmek mümkündür. Bu dönemlerin ilki 1950 ve 1960'lardır; ikinci dönem ise İran devrimi sonrasıdır. Mısır yönetimi ilk dönemi kendi lehine değerlendirebilmişken 1980'lerdeki söz konusu ikinci dönemi değerlendirmekte başarısız olmuştur. Şimdilerde ise Mısır, devrim sonrası Arap dünyasında Arap Baharı sonrası gelişen derin sosyal-siyasi değişimlerle birlikte üçüncü döneme girmiştir. Her dönemde olduğu gibi bu dönem içinde Mısır'dan beklentiler çok yüksektir ve bu fırsatın Mısır için nasıl sonuçlanacağını ancak zaman gösterecektir.

İlk döneme genel bir bakış Kahire'nin 1950 ve 1960'larda bölgenin yönlendirici ülkesi olduğunu gösterecektir. Bunun birçok gerekçesi vardır. Bunlardan en önemlisi, kilit konular üzerindeki entelektüel/söylemsel ve siyasi hâkimiyetin Mısırlı yöneticilerde bulunmasıdır. Kahire pan-Arabizm'i savunmuş ve Suriye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti altında 1958-1961 arası kısa ömürlü bir birleşim yaşamıştır. Kahire aynı zamanda Mısır inisiyatifli ve merkezli olan Arap Ligi'ni de Ortadoğu meselelerini tartışmak üzere platform olarak aktif bir şekilde kullanmıştır. Kahire bu dönem içinde dış politika yapıcılarının ve bölgesel liderlerin danışma ve siyaset oluşturma toplantılarının merkezi haline gelmiştir. Mısır başkanı Cemal Abdül Nasır bölgenin kamuoyu ve hükümetler nezdinde Arap dünyasının tabii lideri olarak kabul edilmiştir. Nasır'ın ve Mısır'ın bu konumu İsrail'e karşı 1967 savaşını kaybetmesi sonrası yavaş yavaş değişmeye başlamış ve bu süreç 1970'lerin ortalarında – Nasır'dan sonra başkan olan – Enver Sedat'ın İsrail ziyaretiyle ve ardından 1979'de barış anlaşmasını imzalamasıyla bölge siyasetindeki etki anlamında derin bir kayıpla sonuçlanmıştır.

Bu süreç esnasında bölgesel dinamikler ve dengeler siyasi ve stratejik açıdan (1980'lerin sonunda ikinci dönem olarak) tekrar Mısır lehine değişmeye başladı. Ortadoğu'da 1979 İran devriminden sonra İran'ın bölge politikalarını belirli ölçüde terk etmesiyle oluşan güç boşluğunu Mısır'ın doldurması mümkündü ve bölgenin iki ana gücü, İran ve Irak, 1980'den 1988'e kadar 8 sene birbirleriyle savaş içinde olduklarından bir başka doldurulması gereken güç boşluğu daha oluşturmuş oldular. Irak daima Arap aleminin li-

deri olmak istemiş ve bu anlamda bölgede Mısır'ın ana rakibi konumunda olmuştur. 1980'lerde bölge dinamikleri Mısır lehine değişmiş, Ortadoğu'da Kahire karşısında etkili bir rakip kalmamıştır. Aynı zamanda Kahire, İsrail ile vardığı barış anlaşmasından sonra Ortadoğu'nun siyasi sisteminden dışlanmış ancak İran devrimi sayesinde hem Arap hem de daha genel anlamda Ortadoğu siyasi sistemine 1984'te eski adıyla İslam Konferansı Örgütü olan İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT) yeniden entegre edilmiştir.¹ 1990'larda küresel ve bölgesel dengeler ve dinamikler, Kahire lehine değişmiştir: Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ABD öncülüğündeki müdahaleyi beraberinde getirmiştir. ABD öncülüğündeki müdahalenin ardından Irak'ın Arap liderliği iddiasını güdecek gücü kalmadığından, Mısır'ın Ortadoğu'daki ana rakibi konumundan da düşmüştür. Aynı zamanda 1989'da Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Kahire'nin bölge politikalarında etkili rol alabileceği geniş sahalara açılmıştır. Örneğin 1990'ların başında İsrail ile Filistin arasında barışın tesisi için çabalar göstermiştir. Başka bir deyimle, söz konusu dönemlerde belirli bir alanda çok güçlü olmasa da Kahire'nin hissedilebilir bir etkisi olabilirdi fakat olmadı. Bunun yerine Mısır'ın bölgedeki etkisi ve güvenilirliği azalmış ve birçok bölge insanı tarafından başta ABD'nin olmak üzere Batı'nın "ajanı" olarak görülmeğe başlanmıştır.² Özetle belirtmek gerekirse bu dönem süresince Mısırlı siyasetçiler ve diplomatlar bölgeye dair kilit toplantıların çoğuna katılmış olsalar da oluşturabildikleri etki ülkenin çapı, nüfus yoğunluğu ve sahip olduğu doğal kaynaklarla mukayese edildiğinde oldukça sınırlı, hatta yok seviyede olduğunu iddia etmek mümkündür.

2011 devrimiyle üçüncü bir dönem başlamıştır. Mısır tekrar bir cazibe merkezi haline gelirken bölgesel ve küresel aktörler Kahire'ye farklı beklentilerle bakmaya başlamıştır. Fakat bu yeni süreç sorunsuz olmamış aksine Mısır dış politikasının en büyük ve belki de en önemli sorunu olan ve doğrudan kendisinin tarihi mirası ve kimliği ile bağlantılı konuları tekrardan gün yüzüne çıkarmıştır. Dış politika toplumların mevcut kimliklerinin uzantısı olarak değerlendirilirse, ancak bu kimliklerle ilişki içinde olduğu müddetçe canlı ve başarılı olurlar. Dolayısıyla Mısır dış politikasının her zaman için en temel sorunu Arap, Afrikalı ve Akdeniz üzerinden Batılı Avrupalı kimlikleri arasında tutarlı bir denge oluşturmak olmuştur. Belki de Mehmet Ali Paşa döneminden günümüze bu durum entelektüel olduğu kadar aynı zamanda siyasi bir sorun olarak siyasal karar alıcılar için sürekli olarak devam eden en temel sorun olmuştur.

Mısır'ın bu üçlü kimliğinin tutarlı ve birbirini destekleyici bir biçimde dış politika yapımında nasıl kullanılacağı sorununa farklı dönemlerde bazı kimliklerin diğerlerinden daha fazla hakim söylemi şekillendirmesine izin verilerek kısa vadeli çözümler bulunmuş olsa da bu durum orta ve uzun vadede Mısır'ın ulusal çıkarı açısından hep zararlı olmuştur. Örneğin Cemal Abdül Nasır iktidara geldikten sonra bu üçlü denge Arap kimliği ve Arap milliyetçiliği söylemi lehine değişmiş, aynı zamanda Mısır'ın Bağımsızlar Hareketi'ne olan bağı ve sömürge karşıtı söylemi üzerinden Afrika kimliğine de bağlantı

kurmuştur. Ancak bu durum dış politika açısından Aswan barajı hariç tutulursa aslında somut ve sürdürülebilir bir şey üretmeyen popülist bir söylemden başka bir şey ortaya koymamıştır. Çünkü bu söylem ne Filistin sorununu çözmede ne de Mısır iç siyaseti için ekonomik ve siyasal kazanım getirmesi anlamında başarılı olmuştur. Belki de bunun bir sonucu olarak gerek Enver Sedat dönemindeki tercihler yavaş yavaş pan-Arabizm ve Afrika bağlarını terk etmiş, özellikle Camp David Anlaşmasından sonra Batı'yla ilişkileri derinleştirmeye (Batı kimliğine) odaklanmıştır. Enver Sedat suikastından sonra iktidara gelen Hüsnü Mübarek de bu mantığı sürdürmüş ve dış politikasında Arap ve Afrikalı boyutlarını büyük oranda ihmal etmiştir. Bu durumu ancak 1990'lar başında Oslo barış süreci gibi Mısır yönetimini duruş sergilemeye zorlayan istisnalar bozmuştur. Bu konuların çoğunda Mısır kendine özgün dış politika üreten bir aktör olmaktan ziyade uluslararası sorunları takip eden bir ülke olarak kabul edilmiştir. Bu nedenlerle Batı boyutu Mübarek'in iktidarı döneminde dış politikadaki baskın ve yegane unsur olmuştur.

Devrim sonrası 2011'de dış politikaya bu tek boyutlu yaklaşım, daha fazla sürdürülebilir olmayacağı gibi Mısır'ın bölge ve ötesindeki hayati çıkarları açısından da tehlikeli olduğu aşikardır. Gerçekten de Mısır'ın coğrafi konumu ve tarihi dikkate alındığında bir kimliğini diğerine tercih etme lüksünün olmadığı gibi kendi geçmişi de bunun ne denli yıkıcı olduğunu göstermiştir. Bugün Mısır'ın Filistin ve Arap konularındaki nispeten az olan etkisi ancak Arap boyutunu ihmal etmesiyle açıklanabilir.

Bugün için birinci temel sorun, Mısır'ın üçlü kimliğini dış politikasında uzlaştırıp yeniden inşa edip edemeyeceği meselesidir. Bu durum henüz netlik kazanmasa da en azından Mursi dönemi bu konuda adım atılması gerektiğinin farkında olduğu gibi bu yönde çaba da vardı. Devrim sonrasında 2011'in başlarında özellikle Ahmed Süleyman'ın devre dışı kalmasıyla beraber Dışişleri Bakanlığı dış politika yapımı konusunda geçmişte bu konuda üstünlüğü olan istihbarat teşkilatlarına karşı alan kazanmıştı. Bunun bir fırsata çevrilmesi dış politikanın etkili aktörlerinden olan Nabil el-Arabi'nin Dışişleri Bakanı olarak atanması sonrası kendisini göstermiştir. Nabil el-Arabi'nin Afrika açılımları ve Etiyopya ile doğrudan çalışması Nil havzasındaki sorunlu durumun doğrudan sonuçları olsa da üçlü kimliğin yeniden inşasının bir göstergesi olarak görmek gerekir. El-Arabi'nin el-Fetih'i ve Hamas'ı uzlaştırmaya yönelik uğraşları; İran ile diplomatik ilişkiler kurmaya yönelik niyeti; başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleriyle yaptığı görüşmeler Mısır dış politikasında Arap ve Ortadoğu boyutlarını normalleştirme çabaları olarak okunmalıdır. Aynı dönemde el-Arabi ayrıca İran'la yakınlaşma süreci başlatarak Mısır'ın geleneksel yaklaşımının ötesine gitmiş, Gazze sınırını kısıtlı da olsa açmıştır. El-Arabi Arap Ligi Genel Sekreteri olmak için Dışişleri Bakanlığı'nu bırakması hem hakimiyetini hem de vizyon sahibi bir siyasetçisini kaybetmiştir.³

Halefi olan ve 3 Temmuz askeri darbesine kadar bakanlık yapan Muhammed Kamal Amr'a dış politikada herhangi bir kilit rol atfedilmezken, demok-

ratik seçim öncesi ülkeyi yöneten askeri yönetimden de herhangi bir vizyoner yaklaşım gelmemiştir. Ancak Muhammed Mursi iktidara geldikten sonra dış politika tekrar devlet gündeminde önemli bir konuma sahip olmuştur. Muhammed Mursi ise dış politikayı kendi başına yürütmekten ziyade dış politika kararlarını geldiği siyasi hareketin partisi olan Özgürlük ve Adalet Partisi (ÖAP) ile istişare içinde yürütmüştür. Bu, özellikle Essam el-Haddad'ın Dış Politika ve Uluslararası İşbirliği'nden sorumlu Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanmasında görülebilir. Müslüman Kardeşler'in (MK) Rehberlik Konseyi üyesi de olan el-Haddad birçoğu tarafından Batılı aktörler de dahil geniş bir çevreye sahip olmasından dolayı İhvan'ın "Dışişleri Bakanı" olarak kabul edilmekteydi. İleriki bölümde detaylı olarak incelendiği gibi Mursi döneminde dış politika oluşturma sürecine kim katkıda bulunmuş olursa olsun, gelişmelere bakıldığında Cumhurbaşkanı olarak Mursi, dış politika açılımları anlamında üçlü kimliği dengeli bir şekilde kullanmak adına el-Arabi ile benzer bir yaklaşım takip etmiştir.

Mısır dış politikasının ikinci büyük sorunu bölge ve ötesinde güveni yeniden kazanmaktır. Teorik bir çerçeveden bakıldığında Mısır'ın Filistin-İsrail politikası, bölgedeki konumunu ve 1930'lardan beri rolünü tanımlama açısından etkin bir unsur olmuştur. Kahire'nin Filistin'e yönelik politikası sadece bizatihi bu sorun için çok kritik olmaktan ziyade, Kahire'nin bölge konularındaki etkisi açısından da önemlidir. Kahire ne zaman bölgenin kilit konularında öncü rol aldıysa, bölgenin başka konularındaki etkisi de artmıştır. Fakat Kahire ne zaman dar bir yaklaşım içinde bulunmuşsa, o zaman etki alanı ciddi zarar görmüştür. Mısır bölgenin doğal Arap lideri olarak görüldüğünden kendisinden beklentiler de yüksektir. Mısır, bölgesel ağırlığı ve tarihi geçmişi sebebiyle çevresinde yaşanan her konunun kendisine doğrudan etkisi olacağından başta Filistin sorunu olmak üzere hiçbir konunun dışında kalmaz. Bu nedenle Mısır'ın bölgede lider rolünü oynamak ve güven tazelemek istiyorsa Filistin-İsrail konusunda yeni bir söylem oluşturması gerekmektedir. Bu, on yıllardır süregelen sorun için olası bir barış tesis etmek için olduğu gibi Mısır'ın uluslararası duruşu açısından da çok büyük öneme sahiptir.

Birçokları iktidar ve lider değişimi sonrasında devlet kimliğinin ve ulusal çıkarların da buna göre tanımlandığını savunmaktadır.⁴ Bu yeni tanımlama öncekilerle benzer yahut onun devamı olabilir fakat her halükarda yeni bir çerçeveye sahip olacaktır. Tarihsel olarak bakıldığında, Mısır'ın her Cumhurbaşkanı mevcut dış politika yaklaşımına farklı boyutlar eklemiş, bu boyutların bazıları radikal bir değişim içerirken, bazıları mevcut statükoyu muhafaza etmiştir. Mısır'ın ilk demokratik lideri olan Muhammed Mursi de dış politikaya yeni boyutlar eklemiştir. Fakat dış politikada radikal bir değişime gitmek yerine Mısır'ın Ortadoğu'ya geri dönmesi ve etkisini genişletmeye çalışarak dış politikada söylem ile kimlik arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Üçüncü büyük sorun Mısır'ın iç politikadaki ihtiyaçları ve zorunlulukları doğrultusunda bir dış politika çizilmesidir. Bu anlamda iç politikada ekonomik kalkınma ve demokratik konsolidasyon bu anlamda kilit konulardır. De-

mokrasinin iç konsolidasyonu zaman alacak gibi görünürken (nitekim 3 Temmuz askeri darbesi sonrası bu süreç daha da zor ve karmaşık bir hal almıştır) ekonomik gelişmeler yeni Mısır için büyük önem taşımaktadır. Bugünün Mısır'ında herhangi bir lider bir ölçüde gücünü pekiştirmeyi başardığında onun Mısır halkı gözünde kötü bir performans gösterme lüksünün olmayacağını farkında olması gerekir. Mısır hem makro-ekonomik göstergeler hem de işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarıyla yüzleşmektedir. Ülkede yabancı yatırım oranları sıfıra yaklaşmışken, en önemli gelir kaynaklarında birisi olan turizm sektörü durma noktasına gelmiştir. Bu ciddi sorunlar göz önünde bulundurulduğunda Mısır'ın zamana ihtiyacı olduğu fakat bazı şeyleri düzene koymak için acele etmesi gerektiği bir gerçektir. Aksi takdirde Mısır sosyal bir kriz ve beraberinde gelecek olan tüm tehlikelerle karşı karşıya kalacak ve dış politika anlamında kalıcı hamleler yapamayacaktır.

Turnusol Kâğıdı: Filistin Meselesi

Filistin meselesi en az yüzyıldan beri devam eden en temel sorunlarından birisi olarak bölgesel ve küresel düzlemdeki önemi ve yol açtığı sonuçları herkesin malumudur. Fakat Mısır dış politikası Filistin sorunu üzerinden okunur ve tarihi bir perspektiften Mısır'ın bugünkü dış politikası üzerinde nasıl bir etkisi olduğu tartışılacak olursa, bu sorunun Mısır dış politikasının ufku ve vizyonu açısından bir turnusol kâğıdı rolü oynadığı söylenebilir.

Siyasal açıdan bakılınca yapılan çeşitli araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi Filistin sorunu Ortadoğu'da gerek hükümet çevrelerinde gerekse halk düzeyinde en azından Arap Baharı'na kadar en önemli sorun olarak görülmekteydi.⁵ Her ne kadar 2003'teki işgal sonrası, Irak sorunu, 2011 yılından beri ise Mısır ve Suriye'de yaşananlar Ortadoğu'da önemli gündem maddesi haline gelmişse de Filistin sorunu genel anlamda Ortadoğu'daki bütün sorunları etkileyen ve yer yer yenilerine yol açan bir 'gölge sorun' olarak yerini korumaktadır. Bu sebeple Filistin sorununda yaşanan değişim ve dönüşümler bölgesel birçok sorunun doğal bir parçası olup olası etkisi dolayısıyla iç içe geçmiş bir yapı arz etmektedir.

Sosyal açıdan ise Filistin sorunu Arap halklarının İsrail'e yönelik yaklaşımını etkileyen merkezi bir konuma sahiptir. Furia ve Lucas'ın yaptığı çalışmanın da gösterdiği gibi Arap kamuoyunun temel belirleyicisi olan Filistin sorunu Araplar için hem 'son derece önemli' hem de kendi hükümetlerini değerlendirmek için ciddi bir 'litmus' testi görevi görmektedir.⁶ Eğer bu yaklaşım doğru ise Mısır'ın Ortadoğu'daki etkisini ve rolünü Arap halkları ve hükümetleri gözünde ölçmek için Mısır'ın, sorunun başlangıcından bugüne kadar olan süreçte Filistin sorununa yönelik politikalarına bakmak ve bu süreçteki politik dönüşüm ve değişimleri anlamak, Mısır'ın Ortadoğu'daki rolünün sosyal temellerini analiz için önemli bir veridir.

Mısır'ın Cemal Abdül Nasır döneminde Ortadoğu'da çok saygı duyulan ve ciddiye alınan bir devlet olduğu Mısır dış politikası üzerine yapılan çalış-

maların genel olarak vurguladıkları bir noktadır.⁷ Bu durum sadece Nasır'ın şampiyonluğunu yaptığı pan-Arabizm ile açıklanamaz aynı zamanda Mısır'ın o dönemde Filistin meselesine yaklaşımının Mısır'ın bölgesel meşruiyeti için önemli bir rol oynadığı gerçeği dikkate alınmalıdır. Bu açıdan bakılınca, 1979 yılında İsrail ile yapılan anlaşma sonrası Mısır'ın Ortadoğu'dan dışlanması ve İslam Konferansı Örgütü ve Arap Birliği gibi örgütlerdeki üyeliklerinin askıya alınmasını bu sürecin bir ürünü olarak görmek gerekir.⁸

Mısır konumu icabı hem bir Arap devleti hem de bir Kuzey Afrika devletidir. Ayrıca Mısır Sina bölgesi dolayısıyla Filistin-İsrail çatışmasından doğrudan etkilenmektedir. Arap ülkelerindeki ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerde Mısır hep öncü bir role sahip olagelmiştir. Mısır'ın bu ayrıcalıklı konumu onu Filistin meselesinde temel aktörlerden biri konumuna getirmiştir. Dolayısıyla Mısır'ın giriştiği herhangi bir barış süreci ya da savaş diğer Arap devletlerine nazaran daha belirleyici olabilmektedir. Bu sebeple özelde Mısır'ın Filistin meselesine yaklaşımını incelenmek onun bu özel konumu dolayısıyla tüm Arap devletlerinin olaya yaklaşımıyla ilgili genel bir bakış açısı da verecektir.

Tarihi olarak Mısır'ın Filistin sorununa yaklaşımı doğrusal bir çizgi takip etmemiş olup, çeşitli dönemlerde bazı etkenlere bağlı olarak ciddi değişimlere uğramıştır. Buradaki dönemlendirme her ne kadar liderlik değişimiyle paralelmiş gibi görünsün de aslında başka etmenleri özellikle de paradigmatik değişimler dikkate alınmıştır.

Mısır'ın Filistin sorununa yaklaşımını altı döneme ayırmak mümkündür: Müslüman Kardeşler'in de etkin olduğu ve 1948 savaşına kadar göreceli olarak Filistin sorununun Mısır siyasetinin merkezine çekildiği dönem birinci dönemdir. Sırasıyla İslami ve Arap milliyetçiliği merkezli yaklaşımlar ikinci ve üçüncü dönemleri temsil ederken; ulusal çıkar etrafında şekillenen 1967–1979 arası dördüncü dönemdir. 1979'dan 25 Ocak 2011 devrimine kadar olan beşinci dönemi Mısır açısından “pasiflik” ve İsrail ile “soğuk barış” süreci olarak adlandırmak mümkündür. 2011 sonrasında devrim ve darbe arasına sıkışan ve halen devam etmekte olan süreç ise son dönemdir.

Merkezi Bir Sorun Olarak Filistin Sorunu (1948 Öncesi)

1930'larda Filistin bölgesine artan Yahudi göçü, Mısır liderlerini endişelendirmiş ve bu çerçevede Filistin arazilerini korumak için bir Arap şirketi kurulmuştur. Mısır özellikle bu şirket üzerinden izlediği politikalarla Filistin meselesine yönelik ilgi ve etkisini artırmıştır. Aynı şekilde Filistinli mağdurlara yardım etmek amacıyla MK Lideri Hasan el-Banna'nın da üyesi olduğu bir yardım komitesi de 1936 yılında kurulmuştur. Bu dönemde Filistin meselesi, Mısır siyasetinde Ekim 1938'de Kahire'de Dünya Parlemlentolararası Toplantısı'na ve 1939 yılında Londra'da Filistin konusunda St. James Konferansı'na yol açacak şekilde merkezi bir siyasi mesele haline gelmiştir.⁹ Tüm bunların gösterdiği temel nokta bu dönemde Filistin sorununun Mısır'ın

herhangi bir iç meselesinden daha önemsiz olmadığı¹⁰ aksine özellikle çeşitli sivil toplum kuruluşlarının etkisiyle Filistin meselesinin Mısır siyasal hayatında merkezi bir konum teşkil ettiği'dir.

1940'larda Filistin'de durum ciddileşince MK maddi ve lojistik yardımın yanında askeri destek ünitelerini de Filistin bölgesine göndermiştir. Mısır Kralı Faruk, iç siyasette güçlü olmasından ötürü MK'nin bu aktivitelerine çok fazla karşı çıkamamıştır.¹¹ Bu durum daha sonraları da devam etmiş ve 1947 yılında MK yaygın bir kampanya başlatarak gençleri Filistin'deki mücadeleye katılmaya davet etmiştir. McGregor'un da belirttiği gibi 1948 savaşında Müslüman Kardeşler'e ait birliklerin cesur bir biçimde savaşmaları onların Mısır'daki popülaritesini arttırmıştır. Bu durum MK'nin Mısır içinde ciddi bir siyasi bir güç olarak etkisinin artmasına yol açmıştır.¹² Fakat Aralık 1948'de Başbakan Mahmud Fehmi Al-Nukrasi'ye yapılan bir suikast üzerine MK Mısır'da yasaklanmıştır. Bu suikast girişimi özellikle al-Benna'nın 12 Şubat 1949 tarihinde öldürülmesiyle daha da kötüleşmiş ve MK'nin birçok üyesi cezaevine konmuştur.

1948 savaşına kadar Filistin sorunu özellikle Mısır'da iç ve dış siyaseti şekillendiren 'merkezi' bir konuma sahip olmuştur. Mısır iç siyasetinde Filistin meselesine karşı duyarlılığın artmasında MK'nin rolü çok önemli olmuştur. Özellikle Filistin sorununun İngiliz karşıtı siyasetle birleşmesi ve bunun MK tarafından çeşitli kampanyalar vasıtasıyla vurgulanması,¹³ hem MK'nin siyasi hayattaki etkisini artırmış hem de Filistin sorununu merkezi bir konuma yerleştirmiştir.

Bir İslami Sorun olarak Filistin (1948–1957)

1948–1952 arasında Mısır, iç işlerinde dönüşümün eşliğindeydi. Yükselen bağımsızlık talepleri ve yolsuzluk olayları toplumda karışıklık çıkarmaya zaten yetiyordu. Bu şartlar altında 1948 savaşının kaybı Mısır için zaten var olan sorunlara bir boyut daha eklemiş ve devlet yapısında ciddi ve köklü değişiklikler yapılması gerektiğini bir kez daha gündeme getirmiştir. McGregor'un da vurguladığı gibi bu dönemde Mısır siyasal sistemi, çöküşün eşliğinde olup bir tek ordunun bu durumu düzeltebileceğine inanılıyordu.¹⁴ Bu çerçevede 23 Temmuz 1952 tarihinde Özgür Subaylar Hareketi (ÖSH) kansız bir darbeyle yönetimi devraldı. Bu süreç daha sonra 1954 yılında Nasır'ın askeri cuntanın lideri olarak yükselmesi ve devlet başkanı olmasıyla sonuçlandı.

Bu dönemde özelde Mısır olmak üzere tüm Arap devletlerinin dış politikalarında Filistin meselesine yaklaşımı, sorunu bir din sorunu gibi ele almalarıdır. Bu yaklaşıma göre Filistin'in kurtarılması Müslümanlar için hayati önem taşımaktadır. Sorun bir Filistin-İsrail meselesi değil, Müslüman-Yahudi çatışması gibi algılanmıştır. Bu açıdan Filistin sorununa yaklaşım daha çok İslami merkezli olup daha çok İslami bir bağlamda analiz edilmiştir. Aslında MK taraftarları 1948'den önce de Filistin sorununu İslami bir çerçeveden ele alıyorlardı fakat bu durum genel Mısır toplumundan ziyade MK çevrelerinde

daha yaygın bir kabuldü. Mısır'da 1948 öncesi Filistin'e yönelik yaklaşım çok çeşitli ve genel olarak İngiliz sömürgeciliği ve Arap dayanışması açısından değerlendiriliyordu.¹⁵ Zamanla MK etkisini toplumda ve yönetici elit düzeyinde arttırınca, Filistin'e yönelik söylemi de önem kazanmaya başladı. Burada belirtilmesi gereken nokta MK'nin Filistin'e yaklaşımının sadece dini ve tarihi sebeplerden kaynaklanmaması ayrıca ekonomik ve siyasi argümanlarla da desteklenmesiydi. Örnek olarak, MK taraftarları tarihi olarak Mısır'ın güvenliğinin Filistin ile bağlantılı olduğunu ve Mısır'a yönelik her türlü tehdidin her zaman Sina'nın ötesinden geldiğini vurguluyorlardı. Mısır tarihinde belirleyici olmuş tarihi savaşların hep Filistin bölgesinde olduğu da öne çıkarılan başka bir stratejik sebepti.¹⁶

Bir Arap Milliyetçiliği Sorunu Olarak Filistin (1957–1967)

1956 yılında yaşanan Süveyş krizinden sonra Nasır, bir Arap lideri olarak gücünü Mısır ve Ortadoğu'da pekiştirdi. Onun önderliğindeki Arapçılık ideolojisi zirvedeydi. Süveyş krizi hem Arap milliyetçiliğine hem de Nasır'a fazladan bir özgüven verdi. Nasır Arap milliyetçiliğine yoğunlaşarak kendine has bir anlayış ve siyasi yaklaşım kurdu. Nasır'ın etkisi ve dünya görüşü Mısır'ı aşarak tüm Ortadoğu'ya yayıldı.

O zamana kadar eylemden çok söylem yoluyla ifade edilen Arapçılığa Nasır siyasi bir çerçeve ve pratik öncelik verdi. Bu yüzden Nasır, Filistin sorununu İslami bir bakış açısıyla değil, Arap milliyetçiliği bakış açısıyla değerlendirerek siyasal çıktılarını ona göre düzenledi. Arap Birliği'nin kurulması ve Filistin'in bağımsızlığa kavuşmasına hep bu açıdan yaklaştı. Nasır'ın bir diğer özelliği ise dış politikaya her zaman iç politikadan daha fazla önem vermesiydi.

Arap milliyetçiliğinin sembolü olarak Nasır birçok konuda belirleyici rol oynadı. Mısır ve Suriye tarafından 1958–1961 yılları arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin bir sonucuydu. Nasır öyle güçlüydü ki Suriye'de yaşanan iç sorunları ancak Mısır'la birleşerek çözülebileceğine inanan Suriye eliti Ocak 1958'de bir ay içinde ülkeye daha önce hiç gelmemiş olan Nasır'ın birleşme sonucu Suriye'nin de devlet başkanının yolunu açtılar.¹⁷

Ahmet Sukairi önderliğinde 1964 Mayıs'ında Kudüs'te bir Filistin Konferansı toplanmış ve tüm Arap devletlerinin dışişleri bakanlarının hazır bulunduğu bu toplantı sonrası Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur. Nasır FKÖ'yü Arap Filistin'in bağımsızlığı için ilk adım olarak görerek 1967 savaşına kadar FKÖ'nün en büyük destekçilerinden birisi olmuştur. Mısır'ın daha sonraki yıllarda FKÖ'yü Filistinlilerin tek temsilcisi yapma çalışmaları devam etmiş ve bu durum aynı zamanda Mısır'ın 1967 savaşı sonrası izleyeceği Filistin politikasının bir nevi kolaylaştırıcısıdır. Fakat temel olarak bu dönem için vurgulanması gereken nokta 1967 savaşına kadar Mısır'ın Filistin sorununu Arap milliyetçiliği açısından ele alması ve bu sorunu Arap milliyetçili-

ğinin bir sorunu olarak görmesiydi. Temel siyasi yaklaşım Arap milliyetçiliği ve onun politikalarının Filistin'i bağımsızlığa kavuşturacağı şeklindeydi.

'Ulusal Çıkar'ın Önceliği ve Filistin Sorunu (1967–1979)

1967 savaşından İsrail'in galip ayrılması Nasır öncülüğündeki Arap milliyetçiliğinin sonunu getirmesi Mısır dış politikasında bir dönüm noktası olarak görülebilir.¹⁸ Temel olarak Araplar arasında yükselen milliyetçiliğin, İsrail tarafında ise artan güvensizliğin bir sonucu olan 1967 savaşı sadece altı gün sürmüş ve Ortadoğu'daki dengeleri belirleyici bir rol oynayarak ciddi bir şekilde dönüştürmüştür.

Savaştan sonra her ne kadar Nasır, Arap milliyetçiliğinin sonunu açıkça ilan etmese de Filistin-İsrail sorununa yeni bir yaklaşımın sinyalleri görülmeye başlamıştı. Bu durum 1970 yılında Nasır'ın ölümüne kadar açıkça öne çıkmasa da bu durum beklenen bir hal almıştı. Savaştan önce Arap milliyetçiliğinin doğal olarak Filistin sorununu çözüp Filistin topraklarını özgürleştireceğine inanılırken, savaş sonrası İsrail ile baş etmek başlı başına bir sorun haline gelmiştir. Artık genel Arap stratejisinin bir parçası olmayan İsrail'in varlığı sorunuyla baş etmek için kendine has ve özellikle İsrail merkezli stratejiler üretilmeye başlanmıştır. Kuruluşundan beri FKÖ'yü destekleyen Mısır, savaş sonrası bu çabalarını artırmış ve FKÖ 1974 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak kabul edilmiştir.

Mısır'ın bu dönemde Filistin meselesinde yaklaşımında 1967 ve 1973 savaşları arasında geçen dönemi bir geçiş dönemi olarak görmek mümkündür. Bunu bir sebebi Arap milliyetçiliğinin mimarı Nasır'ın 1970'teki ölümüne kadar iktidarda kalması ise bir diğer önemli sebep ise de özellikle Altı Gün Savaşlarının Mısır sosyal ve siyasi hayatında yarattığı travmadır. Ne yapılması gerektiği sorusu her kesimin üzerine çalıştığı ve tartışmaların en yoğun yaşandığı dönemdir. Aynı zamanda Mısır daha çok Altı Gün Savaşlarında İsrail'e kaybettiği toprakları geri almayı önceleyediği için aslında pro-aktif bir dış politika anlayışından çok savunmacı bir anlayışa geçmiş ve Filistin'in bağımsızlığı meselesi ikinci plana itilmiştir.¹⁹ Dolayısıyla bu dönemde biraz geriye çekilme ve farklı bir anlamda da olsa daha pragmatist olmanın etkileri görülür. Filistin'in kurtuluşunun Arap Birliği olduğu şeklindeki eski slogan ters çevrilerek 'Filistin'in kurtuluşunun Arap Birliğine yol açacağı' tarzında okunmaya başlanmıştır.²⁰

Siyasi yaklaşım tarzındaki değişimin en önemli belirtisi olarak Mısır'ın kazandığı 1973 savaşında Arap milliyetçiliğinin çok az bir rol oynaması gösterilebilir. Aynı şekilde Nasır sonrası 1970'te Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1973 savaşındaki amacı İsrail'i yok etmek değil, aksine savaş öncesi vurgulandığı gibi İsrail'i taviz vermeye zorlamaya yetecek bir zafer kazanmaktı. 1973 savaşından Mısır'ın göreceli olarak galip çıkması Mısır'ın ihtiyaç duyduğu bölgesel ve iç meşruiyetini sağlamakla kalmamış aynı zamanda dönemin iki süper gücünden birisi olan Amerika'nın da Ortadoğu politikasına Mısır üzerinden güçlü bir dahiliyle sonuçlanmıştır.

Bu dönemde Mısır dış politikası açısından en önemli gelişme hiç beklenmedik bir anda Enver Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyaretidir (19–21 Kasım 1977). Bu ziyaret Mısır'la İsrail ilişkilerinde hızla yumuşamasına yol açtı. Bu ilişkilerin ilerlemesi daha sonra ABD başkanı Carter'ın girişimiyle 5 Eylül 1978'de Camp David görüşmelerini kolaylaştırdı. Bu görüşmeler daha sonra 26 Mart 1979'da İsrail ile barış anlaşmasına dönüştü. Bu anlaşma tüm Arap devletlerince reddedilmiş ve Arap devletleri sadece elçilerini Mısır'dan çekmekle kalmamış Mısır, İslam Konferansı Örgütü'nden de çıkarılmıştır.²¹

Özetle bu dönemde Mısır'ın Filistin meselesine yaklaşımı ulusal çıkarlar etrafında değerlendirilmiş ve Arap milliyetçiliği çerçevesinde bakmanın maliyetinin çok ağır olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır. Bu durum zamanla Mısır dış siyasetinde Filistin meselesinin ağırlığının azalmasına ve buna paralel olarak da Mısır'ın bölgedeki siyasi etkisinin azalmasına yol açmıştır.

'Soğuk Barış' ve 'Siyasetsizlik': 1979-2011

Mısır, İsrail ile imzaladığı Camp David Anlaşması sonrası Ortadoğu'da tam anlamıyla bir *parya* statüsüne bürünmüş ve dışlanmıştı. O zamana kadar Araplar arasında var olan dayanışmayı kırarak 'düşman' İsrail devletiyle anlaşma imzalaması Mısır'ın hem Arap Ligi hem de İslam Konferansı Örgütü'nden çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle Irak önderliğinde oluşan Mısır karşıtı dalganın etkisiyle birçok devlet Mısır ile ilişkileri koparmış ve kurulduğundan beri merkezi Kahire'de bulunan Arap Ligi Tunus'a taşınmıştır. Dışlanmışlığın farkına varan Mısır, 1980'lerin başından itibaren yeni bir dış politika açılımıyla eski politikasını biraz da dikkatlice gözden geçirmeye başlamıştır. Özellikle bölgeden dışlanmışlık bunun en temel sebebi olmuştur. Bu açıdan Hüsnü Mübarek'in devlet başkanı olmasının ilk dönemlerinde Filistin ve diğer Arap devletleriyle yakınlaşma çabaları görülür.

Sedat liderliğindeki Mısır'ın İsrail ile yaptığı anlaşma Mısır'ı o zamana kadar hiç olmadığı kadar Amerika ve Batı bloğuna yakınlaştırmıştı. 1981 yılında Sedat'ın öldürülmesinden sonra devlet başkanı olan Hüsnü Mübarek, denge arayışının bir sonucu olarak eski Sovyet bloğu ve bağlantısızlar grubu üyeleriyle ilişkileri yeniden geliştirme çabasına girdi. Her ne kadar Mübarek'in bu çabaları Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu uzun soluklu olmasa da, Irak-İran Savaşı'nın oluşturduğu boşluk, soğuk savaşın sona ermesi sonrasında başlayan İsrail-Filistin görüşmeleri ve Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali Mısır için bölgede yeniden etkinliğini gösterme adına fırsatlar doğurmuştur. Bölgede yaşanan bu dramatik değişimlere paralel olarak Mısır'ın önerdiği barış planı Arap liderleri tarafından desteklenmiş ve İsrail ve Filistin barış görüşmelerinin yapıldığı Madrid Konferansı'nın bir parçası olmuştur. Bu barış planı 1970 öncesinde olduğu gibi Mısır'ın bölgede izlediği pro-aktif siyasetin bir yansımasından çok meşruiyetinin sorgulandığı bir ortamda varlığını vurgulama ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

1978 sonrası Arap ülkelerinin Mısır'ı bölgeden dışlamaya yönelik politikaları Mısır'ın bölgesel politikalarında ciddi bir değişikliğe yol açmamıştır. Ne 1981 yılında Sedat'a yapılan suikast ne de 1982 yılında İsrail ve Mısır arasında Lübnan savaşı üzerine yaşanan gerilimler Mısır'ın bölgesel politikasını etkilemiştir. Zamanla Mısır'ın İsrail ve Amerika ile ilişkileri güçlenmiş ve doğal olarak Kahire'nin Filistin politikası bu parametreler çerçevesinden belirlenmiştir.

Bu dönemde genel olarak Arap devletlerinin özel olarak da Mısır'ın Filistin meselesine yaklaşımı ulusal çıkarlar etrafında şekillenmiştir. Bu dönemdeki yaklaşım Hüsnü Mübarek'in 1990'larda verdiği çeşitli röportajlar en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Mübarek'in şu ifadeleri olayın özünü yansıtır: "Eğer İsrail ya da başka birisiyle stratejik bir işbirliği yaparsam, bu benim çıkarım olduğundadır".²² Ayrıca bu dönemde birçok barış girişimi söz konusu olmasına rağmen bu girişimler cılız kalmıştır.

Oslo süreciyle oluşmaya başlayan pozitif hava sonrası bütün sorunların işbirliği ve iletişim sonucu çözülebileceği bölgede ağırlık kazanmaya başlamış ve bunun bir yansıması olarak Mısır, Suriye dahil tüm Arap devletleriyle diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuştur. Mısır'ın Filistin sorununa yönelik ilgisi Madrid görüşmeleri sonrasında da devam etmiş olup bunun temel nedeni devlet katında var olan "İsrail ile güçlü ilişkiler ile toplumda yükselen İsrail karşıtı eğilimi dengeleme ihtiyacı" Mısır için en büyük sorundur.

Genel olarak burada vurgulanması gereken nokta özellikle 1979 sonrasında Mısır'ın Filistin sorununa yönelik uzun soluklu bir politika üretememesidir. Bölgesel ve iç şartların belirleyici olduğu bu dönemde Mısır'ın Filistin politikası ulusal çıkar merkezli olmuştur. Her ne kadar Mısır'ın politikası bölgede daha çok pro-Filistin olarak algılanmasa da Mısır bölgede kendi etki ve varlığını hissettireceği bir fırsat doğması halinde devreye girerek varlığını hissettirmeye çalışmaktadır. Burada belki de üzerinde durulması gereken nokta "fırsat kollama" siyasetinin bile özünde pragmatik olduğu ve ilke-merkezli/sürdürülebilir bir siyaset olmadığıdır. Kahire'nin 1979-2011 arası Filistin politikasının ilkeli bir yaklaşımdan uzak olması onun bir nevi 'siyazetsizlik' olarak adlandırılmasına yol açmaktadır.

2011 Sonrası

2010 Aralık ayında Tunus'tan başlayarak tüm Arap dünyasını etkileyen siyasal sarsıntı ve Arap Baharı süreci 25 Ocak ayaklanmasıyla Hüsnü Murabek'i iktidarından etmiş ve bölgede yeni dinamiklerin önünü açmıştır. Bu süreçten göreceli olarak en karlı çıkabilecek olanlardan birisi ise Gazze bağlamında Filistin olarak değerlendiriliyordu. Özellikle Mısır'ın yeni süreçte toplumun taleplerini dikkate alan bir yaklaşımla Filistin sorununa yaklaşması ve Gazze'ye giriş çıkışlarda kolaylıklar sağlaması birçoğunun beklentisiydi. Devrimin hemen sonrasında Mısırlı siyasetçiler bu beklentiye yakın hareket ederek 2011 baharında Gazze sınırının açılmasına karar vermişlerdi. Bu sü-

reçte iktidarda olan askeri yönetim hem kendi meşruiyetin sağlama almak hem de muhtemel toplumsal patlama ve öfkeyi kontrol altına almak için bu şekilde bir politika izlemektedir.

Bu süreçte Mısır'ın Filistin politikası 3 Temmuz 2013'teki askeri darbeye kadar genel anlamıyla Gazze'ye yönelik olarak insani koridoru açık tutmak ve aynı zamanda Hamas ve el-Fetih arasında uzlaşma görüşmelerine destek vermek olarak özetlenebilir. Gazze sınır kapısı yer yer kapatılsa da en azından Mübarek dönemine göre daha yumuşak bir tavır izleniyordu. Ayrıca Kasım 2012'te İsrail'in yaptığı saldırı sonrası Arap Ligi önderliğinde yürütülen ve dışişleri bakanlarının ilk defa topluca Gazze'yi ziyaret etmesi Mısır'ın tekrardan Filistin meselesinde etkili bir aktör olarak geri gelme çabaları olatacak yorumlanmıştı. Fakat 3 Temmuz sonrası sadece Mısır'ın bu çabaları sona ermekle kalmamış, aynı zamanda Mısır'daki askeri rejim Gazze politikasını Müslüman Kardeşler ve Hamas arasındaki yakınlık sebebiyle Mısır iç siyasetinin bir parçası olarak görmüştür. Bunun sonucu olarak Mübarek döneminin de ötesine geçen sert uygulama ve sınırlamalar getirmiştir. Aynı süreçte ülke iç siyasetinde çatışma ve kanlı sürecin artması sonrası Mısır yönetimi meseleye güvenlik merkezli bakmaya başlamıştır. Bunda özellikle askeri darbe sonrası Sina yarımadasında güvenlik güçleri ile yerel gruplar arasından yaşanan siddetli çatışmaların da etkisi belirleyici olmuştur.

Nebil el-Arabi ve Mursi dönemlerinde Filistin meselesine farklı bir yaklaşım göstererek Mısır'ı bir aktör olarak devreye sokmaya çalışan anlayış, 3 Temmuz sonrası tamamen terk edilmiş ve iç politik meseleler üzerinden Filistin'e bakan bir dış politika anlayışı hakim olmuştur. Bu sürecin Mısır için iç politikada kapsayıcı ve demokratik bir alan açılıncaya kadar devam etmesi muhtemel gözükmektedir.

Mursi Dönemi

Devrim sonrası Mısır yeni bir sürece girmiş ve korku duvarını kırmıştır. Devrim sonrası atanan Dışişleri Bakanı Nabil el-Arabi'nin Mısır dış politikasını fikirsel ve yapısal anlamda değiştirme çabaları kendisinin Arap Ligi'ne geçmesiyle birlikte bölünmüştü. Mursi Cumhurbaşkanı seçildikten sonra dış politika da radikal bir değişim için el-Arabi kadar hırslı ve istekli çalışmaya da aynı yolu daha kademeli bir süreçte takip etmeye çalışmıştır. Ancak ekonomik öncelikler ve bölgesel ve küresel siyasette Mısır'ı yeniden konumlandırma çabaları Mısır dış politikasının belirgin özellikleri olmuştur. Cumhurbaşkanı Mursi'nin yedi bakan ve seksen kişilik bir ticaret delegasyonu eşliğinde Çin ziyareti,²³ ayrıca Bağımsızlar Hareketi'nin Tahran'da yapılan yıllık toplantısına katılımı ilişkileri geliştirmek ve Mısır'ı küresel ekonomik dönüşümde tekrar konumlandırmak ve Nasır sonrasında dış politikada ihmal edilen bölgelerle tekrardan ilişki arayışına girmek açısından yeni bir ilginin var olduğunu göstermekteydi.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, ne zaman Mısır dış politikası üç kimlik üzerine inşa edilmiş ve tutarlı bir biçimde ifade edilmişse güçlü, sürdürülebilir ve ülke için yararlı olmuştur. Dış politika geliştirilmesinde ne zaman bu denge bozulmuşsa Mısır bölge ve ötesinde etkisini ve stratejik konumunu kaybetmiştir. Üç kimlik arasında ki denge, Kahire'nin dış politikasının ve nüfuz alanının kapsamını tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Cumhurbaşkanı Mursi'nin bu üçlü bağlantıları kurmak için adımlar attığını söylemek mümkündür. Muhtemelen bu Mursi'nin neden ABD yahut Avrupa'ya değil de ilk ziyaretlerini Etiyopya, Suudi Arabistan, Çin ve İran'a yaptığını açıklamaktadır. Mursi, Afrika Birliği'nin Addis Ababa'da yapılan liderler zirvesindeki konuşmasında Afrika'nın Kahire için sahip olduğu olağanüstü önemin altını çizmiştir. Nil sorununun Mısır üzerinde kurduğu baskıya rağmen Mursi 1995'den beri Afrika Birliği toplantısına katılan ilk Mısır Devlet Başkanı olmuştur.²⁴ Ayrıca Sudan ve Etiyopya ziyaretlerinin amacının dış politikada Afrika boyutunu geliştirmek olduğu gibi aynı zamanda Mısır'ın Afrika'yı futboldan da öte muhtemel bir stratejik ortak olarak kabul ettiğine işaret olarak okunabilir.²⁵

Cumhurbaşkanı Mursi'nin İslami bir geçmişten gelmesi dolayısıyla Batı ve ABD'yle olan ilişkilerinin nasıl olacağı en çok merak edilen dış politika konularından birisiydi. Fakat Mursi, duygusal bir dış politikadan ziyade Batı ile rasyonel ve müşterek çıkarlara dayalı bir ilişkiyi tercih etmiş ve Mısır'ın bu ilişkilerde pasif değil aktif bir aktör olduğu vurgusunu öne çıkarmıştır. BM Genel Kurulu için yaptığı ABD ziyareti, Brüksel'de AB yetkilileri ile yaptığı işbirliği ve İtalya ve Almanya ziyaretleri rasyonel ve müşterek yapıcı ilişkiler için altyapı hazırlıklarıydı. Her ne kadar Batı Mursi liderliğindeki Mısır'la siyasi ilişkisini derinleştirme anlamında çekimser davranmış olsa da²⁶ Mursi'nin ana amacı Mısır dış politikasında Akdeniz üzerinden Batılı kimliğini özellikle ekonomik anlamda yeniden işaa etmektir.

Mursi döneminde dış politikanın en iddialı boyutunu Ortadoğu'ya yönelik yaptığı hamlelerde görülebilir. Cumhurbaşkanı Mursi Riyad ziyaretinde en büyük iki Arap devleti olarak Mısır ile Suudi Arabistan'ın ilişkilerini canlandırmaya niyetindeydi. Mursi, İran ile diplomatik ilişkilerin normalleşmesi için çaba göstermiş ve İran eski Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad İslam İşbirliği Teşkilatı'nın yüksek düzey zirve toplantısı vesilesiyle Mısır'a iade-i ziyarette bulunmuştur. Kahire ayrıca Suriye'de yaşanan insanlık dramına çözüm amacıyla Mısır ve Türkiye'nin yanı sıra Suudi Arabistan ve İran'ı da dahil ederek bir barış inisiyatifini başlatmıştı. Bu inisiyatif Suudi Arabistan'ın katılmamasından dolayı etkisiz kalmış olsa da Esad sonrasında yeniden yapılanma sürecine katkıda bulunmak açısından önemli bir rol oynayabilirdi. Eğer 3 Temmuz darbesi yaşanmasa belki de bu inisiyatif Mısır'ın bölgesel konularda ki etkisini göstermek ve Ortadoğu'nun üç kilit ülkesine bölge konularını tartışma ve istişare etme platformu sunmak açısından kurumsallaştırılabilirdi.

Bu tüm aktivizme rağmen burada vurgulanmalıdır ki İsrail'in Kasım 2012'de Gazze saldırısına kadar Mısır dış politikasının en zayıf halkası Or-

tadoğu olmuştur. Kahire sürpriz bir şekilde Gazze ve Filistin'deki diğer gelişmeler karşısında sessiz kalmayı tercih etmişti. Fakat İsrail Kasım 2012'de Gazze'ye saldırdığında Mısır'ın bu gelişmeler karşısında tavır almaktan başka şansı bulunmuyordu. Kahire istişare etmek üzere büyükelçisini geri çağır-
mış, Arap Ligi Genel Sekreter Nabil el-Arabi öncülüğünde Gazze'ye bir delegasyon göndermiştir. Cumhurbaşkanı Mursi tüm bu süreç içinde Hamas ile İsrail'in arasını bulmak için oldukça aktif bir rol oynamıştır. 2012 Gazze saldırısı Mısır'ı on yıllardır ilk defa açık bir şekilde Filistin lehine bir pozisyon almaya zorlamış ve kendisinin bölgede bağımsız aktör iddiasını pekiştirmiştir.

Dış politikada tüm bu çabalara rağmen belki de vurgulanması gereken en temel nokta kısa iktidar döneminde Mursi'den Mısır dış politikasında ciddi bir değişimi beklemenin doğru olup olmadığıdır. Öncelikle 1 yıllık iktidarında Mısır'ın iç politikasındaki temel meseleler dolayısıyla Cumhurbaşkanı Mursi dönemini yanlış değerlendirip aşırı beklenti çerçevesinde analiz etmemek gerekir. Gerçekten de hem Mursi döneminde hem de sonrasında sivil-asker-bürokrasi-yargı ilişkilerinin yeniden dizayn edilmesi, yerel yönetimlerin daha etkili olmaları için reform edilmesi ve ekonomik kalkınmanın yolunu açacak ciddi yapısal değişimlerin yapılması Mısır dış politikasını yakın gelecekte güçlendirecek yahut zayıflatacak ana unsurlar olmuştur.²⁷ İç ve dış politika arasındaki ayrımın günümüz dünyasında pek bir anlamının kalmadığı düşünüldüğünde Mısır için kilit mesele bu iki siyasi alanı birbirine destekleyici ve uygun şekilde organize etmektir. Durumun daha da kötüleştiği 3 Temmuz darbe süreci sonrası Mısır'ın neler yapabileceğini görmek ve dış politikasının etkilerini değerlendirebilmek için zamana ihtiyacımız olsa da, bir yıllık Cumhurbaşkanı Mursi liderliğindeki Mısır hem bölgesinde hem de ötesinde daha etkin olmaya yönelik hamleler yapmış ve modern Mısır tarihinde ilk defa Mısır'ın üçlü kimliğine uygun bir dış politika yapma adına politikalar geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Devrim ve Darbe Arasında Dış Politikanın Geleceği

3 Temmuz askeri darbesi sonrası Mısır dış politikası Mursi döneminin mirasını reddeden ve birçok açıdan iç politika merkezli bir yönelime bürünmüştür. Özellikle Körfez Ülkelerinin ekonomik ve siyasal anlamda askeri darbeye destekleri ve bunun devamı Mısır'ın askeri rejimi için en temel dış politika önceliği konumuna gelmiştir.²⁸ Darbeye tepki olarak Afrika Birliği, Mısır'ın üyeliğini askıya almış ve Mısır, Mursi döneminde Nil Nehri üzerinde Etiyopya ile devam eden siyasal mücadelede alan kaybetmiştir. Özellikle Afrika Birliği'ne evsahipliği yapan Etiyopya bu üstünlüğünü de kullanarak Mısır'ı bir nevi Nil Havzası ve Afrika siyasetinde zayıflatmıştır. Afrika Birliği Mısır'da yaşanan gelişmeleri değerlendirmek için bir komisyon kurmuş ve bu çerçevede Mısır'daki askeri rejim ve Mursi ile görüşmeler yapmıştı. Fakat Mısır'ın beklentisinin ötesinde bu komisyon raporunda Mısır'ın tekrardan üyeliğe dönüşünü tavsiye etmemiş ve hatta süreçten dolayı Mısır askeri rejimi-

mini suçlamıştır.²⁹ Bu raporun tavsiyeleri doğrultusunda 29-31 Ocak 2014'te yapılan 22. Afrika Birliği Liderler Zirvesi'ne Mısır davet edilmemiştir.

Genel olarak batı ile ilişkilere bakıldığında ise 3 Temmuz sürecini bir darbe olarak görmeyerek askeri rejimi destekleyen bir pozisyon alan Avrupa ve ABD, özellikle Rabia meydanında yaşanan siddet olayları sonrası kendisini biraz dışarıda tutmak istese de Mısır'ın askeri rejimiyle ilişkilerini sürdürmüştür. Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton sürecin başından beri Kahire'ye yaptığı birçok ziyaretle bir çözüm yolu bulmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. ABD ise ilk başlarda Mısır'a yaptığı askeri yardımın bir kısmını geçici olarak dondursa da anayasa referandumu sonrası bu yardımların serbest bırakılacağı sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla Mısır'ın Batı'ya yönelik olarak bu süreçteki ana dış politikası içeride meşruiyet sorunları yaşayan bir askeri rejimin meşruiyetini artırma adına girişimler ve ekonomik ve siyasal destek olmuştur.³⁰

Darbe sonrası Mısır dış politikasının ne kadar iç politika merkezli işlediğinin en net göstergesi ülkede demokratik süreci destekleyen ve bu çerçevede darbeye karşı bir tavır Türkiye ile ilişkilerinin seviyesini düşürmesi olmuştur. Türkiye'nin net duruşu sonrası Türkiye'yi iç politikasında bir düşman olarak gösteren ve Türk büyükelçiyi istenmeyen adam ilan eden Mısır askeri rejimine karşılık Türkiye de benzer bir tavır takınarak ilişkilerin seviyesini düşürmüştür. 25 Ocak devrimi sonrası Mısır'a siyasal ve ekonomik anlamda her türlü desteği veren Türkiye ile ilişkilerin bu hale gelmesi Mısır'daki askeri rejimin bu süreçteki ana dış politika eğiliminin iç politikasında meşruiyet arayışlarına destek verip vermeme kriterine göre şekillenmiştir.

Mısır'da darbe sonrası dış politika eğilimi kısaca bu şekilde özetlense de Mısır'ın dış politikası için asıl mesele iç siyasette yaşanacak muhtemel gelişmeler ve bazı temel soru(n)lara verilecek cevaplar şekillendirecektir. İç politika boyutuna burada değinilmeyecek olsa da Mısır için iki temel soru(n) a verilecek cevabın önümüzdeki süreçte Mısır'ın bölgesel ve küresel anlamda etkili bir aktör olup olmamasında belirleyici olması kuvvetle muhtemeldir. Bunlar temel olarak Mısır'ın üçlü kimlik yapısıyla tutarlı bir şekilde oluşması gereken entellektüel liderlik ve kilit meselelerde siyasal olarak liderlik etme konusudur.

Entellektüel Liderlik

1950 ve 1960'larda Mısır dış politikası bölgede gidişatı ve politikayı belirleyen ana unsurların başında geliyordu. Bölgenin entellektüel ve politik liderliği Mısırlılar tarafından domine edilmişti. Kahire'nin pan-Arabizm konusundaki girişimleri ve Suriye ile kısa süreli birleşmesi, Arap Ligi'ni aktif bir şekilde kullanması, Ortadoğu gündemine ilişkin çabalarının göstergeleriydi. 1967'ye kadar Nasır'ın Arap dünyasının doğal lideri olarak görülmesinin de etkisiyle, Mısır bölgesel politikaların yürütüldüğü önemli bir merkezdi. Fakat 1967 savaşıyla azalan Mısır rolü, 1970'lerde Enver Sedat'ın İsrail'i ziyareti

ve 1978'de barış anlaşmasını imzalamasıyla, etkisini büyük oranda yitirdi. Bunun en temel nedeni süreç içinde Mısır'ın dış politikada entelektüel ve siyasi liderliği kaybetmesidir.

Mısır, tarihi arkaplanı ve Mısır medeniyetinin katkısı ile bölgede diğer Arap ülkelerinden ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. I. Dünya savaşı ve sonrasında Mısır entelektüel olarak Arap uyanışının ve İslami uyanışın öncülüğünü yapmıştı. Mısır yazılı basını, okulları, radyosu ve sineması, bahsi geçen direnişi etkileyen unsurlardandı. Bu nedenle, Mısır'ın, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, İslam Dünyası Batı'nın fiziksel ve entelektüel baskısına maruz kalırken; İslami uyanışa öncülük yapan Muhammed Abduh, Raşid Rida, Hasan el-Benna gibi isimlere ev sahipliği yapması şaşırtıcı değildir. Mısır'ın entelektüel etkisini gösteren en önemli örneklerden belki de en öne çıkanı, 20. yüzyılda siyaset sahnesine çıkan İslami hareket; Müslüman Kardeşler'dir. Benzer bir şekilde, pan-Arabizm de 19. ve 20. yüzyılda etkili bir siyasi hareket olarak, 1950'lerden itibaren Nasır'la gerçekliğe dökülmüştür. Mısır'ın aldığı kararlar ve uygulamaya koyduğu politikalar, diğer Arap ülkelerinin Mısır'a bakışının ve bölge siyasetinin şekillenmesinde kritik bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle, Ajami belki de biraz abartılı bir yorumla, Mısır'ın bölgenin aynası olduğunu iddia etmektedir.³¹

Mısır 1960'lerin ortasına kadar Ortadoğu'da siyasal ve sosyal anlamda entelektüel liderlik anlamında başı çekiyordu. 1930'lardan 1950'lere kadar entelektüel gelişmeyi, sömürgeci güçlere karşı direnişi körükliyordu. Bu tarihlerde Seyyid Kutup ve Hasan el-Benna gibi önemli isimler, bireysel olarak entelektüel uyanışı temsil ediyorlardı. Bu isimler ve bu isimlerin kuruluşunda etkili olduğu Müslüman Kardeşler hem İslami hem sömürge karşıtı duruşlarıyla, etkilerini Ortadoğu'nun da ötesine geçirdiler. 1950'lerde Nasır'ın sahneye çıkmasıyla politik ve entelektüel liderliğin temeli olarak Arap milliyetçiliği fikri Nasır'la vucüt buldu denebilir. Fakat daha sonra hem içe çekilme hem de diktatörlük rejiminin net bir şekilde entelektüel ve siyasal alanı sınırlaması yavaş yavaş Mısır'ın entelektüel rolünün kaybına yol açmıştır. Bu çerçevede Mısır önce daha kapsayıcı bir dil olan İslami söylemden etnik temelli Arap milliyetçiliğini söylemine geçmiş daha sonra ise ulusal çıkar merkezli bir yaklaşımı benimseyerek hem içe kapanmış hem de dış politikada entelektüel anlamda ciddi bir vizyon daralması yaşamıştır. Diktatoryal rejimlerin her geçen gün kendi varlığını sürdürülebilme adına yaptığı sınırlamalar entelektüel anlamda açılım yapacak bütün dimağları yok etmiş ve düşünen, açılım yapan ne bir siyasi elit ne de entelektüel kitle kalmıştır. Bugün için Mısır'ın en temel sorunu entelektüel anlamda vizyon sunacak bir şekilde kendisini yenilemesi ve Arap Baharı süreciyle beraber gelişen süreçte derin krizler için kapsamlı fikrîsel açılımların tekrardan yeşermesidir.

Kilit Meselelerde Siyasal Liderlik

Bir ülkenin kilit meselelerde politik anlamda önderlik etmesinin en temel kriteri o ülke için içinde yaşadığı bölgenin ne anlama geldiği yani nasıl bir vizyonla bölgeye baktığı konusunda zihninin net olmasıdır. Mısır Ortadoğu'nun en kilit ülkelerinden birisi olarak Ortadoğu'nun kendileri için ne anlama geldiği sorusuna net cevaplar vermelidir. Mısır için Ortadoğu Sedat ve Mübarek dönemlerinde Filistin sorunu dolayısıyla çok da içine girilmemesi gereken bir bataklık ve İsrail ile yapılan barış anlaşması çerçevesinde hareket etmekten başka bir anlam taşımıyordu. Mursi döneminde her ne kadar Ortadoğu, Filistin meselesi dolayısıyla Mısır için sorunlu bir oyun alanı olmaktan çıkarılmaya çalışılmışsa da bu durum darbe süreciyle beraber kesilince kalıcı olmamıştır. Bu çerçevede Mısır'ın bölgedeki diğer kilit ülkelerde nasıl bir ilişki ya da işbirliği geliştireceği konusu da bölgesel vizyonun doğal bir parçasıdır. Türkiye ile sınırlı bir ilişkiyi önceleyen Mübarek döneminin sona ermesi sonrası aslında Türkiye-Mısır ilişkileri bir nevi kısa süreli altın çağını yaşamıştı. Türkiye, Mısır için “nasıl ve ne tür bir işbirliğine girilebilecek bir aktördür” sorusu bugünkü Mısır yöneticileri için hala net bir cevap bulamamıştır. MK'ye yakın aktörler Türkiye ile işbirliğini öncelerken *fulul* yapılması daha çok Türkiye'yi iç siyasette tehlike dış siyasette rakip olarak görmektedir. Aynı sorular İran açısından da geçerlidir. Körfez ülkeleriyle ilişkilerini derinleştiren bir Mısır, “İran ile ne tür bir işbirliği ya da ilişkiyle bölgede hareket etmelidir” sorusunun hala net bir cevabı yoktur.

Bu sorulara verilecek cevaplar her ne kadar son derece önemli olsa da bu cevapların nasıl uygulanabilir bir politikaya dönüşeceği ve nasıl destekleneceği meselesi ikinci temel bir sorun olarak durmaktadır. “Ekonomik anlamda kendi ayakları üstünde duramayan, işsizlik ve diğer ekonomik konularda zor bir dönemden geçen Mısır'ın uygulamak istediği dış politika ne kadar başarılı olabilir” sorusu önümüzde durmaktadır. Ekonomik anlamda bir nevi Körfez'den gelecek ekonomik desteğe bağımlı olan Mısır için bu durum hem onur kırıcı olabilmekte hem de ciddi bir aktör olarak özgüven sorunu doğurmaktadır.

Mısır'ın kilit meselelerde siyasal liderlik yapmasının önünde, yukarıda bahsedilen fikrîsel ve ekonomik sorunlarla birlikte bir de psikolojik boyut bulunmaktadır. Mısır'da 1967 savaşının psikolojik mirasını anlamadan bugünkü Mısır dış politikasını anlamak son derece zordur. 1967 savaşı Nasır'ın Arap milliyetçiliği üzerinden kurduğu aşırı özgüveni altı gün içinde yıkmış ve bu durum o dönemi hisseden birçok Mısır'lı için bir travma haline gelmiştir. İsrail konusunda en küçük konularda bile duruş sergileyemeyen Mısır'da 1967 neslinin bugünkü siyasal yapıya etki derecesi önemli bir göstergedir. 25 Ocak'la başlayan Mısır devrimi ancak 1980 sonrası doğan ve bu psikolojik yıkıma sahip olmayan neslin önderlik ettiği düşünüldüğünde anlamlıdır. Bu anlamda Mısır dış politika yapımında eski nesil-yeni nesil diye de tabir edilebilecek olan farklı nesillerden hangisinin etkili olacağı, sadece belli tarihsel yıkımlardan uzak ve rasyonel bir dış politika için değil aynı zamanda net bir duruş için de en temel öğelerden birisidir.

Sonuç

Arap dünyasında ve Mısır'da yaşanan devrim dış politika bağlamında yeni ufuklar ve sorunlar açtığı gibi, bölge ve ötesi için de yeni imkanlar sunmuştur. Mısır'da ilk defa sivil bir Cumhurbaşkanı seçilmiş ve kısa süreli de olsa bir demokratikleşme tecrübesi yaşanmıştır. Her ne kadar 3 Temmuz darbesiyle süreç geriye gitmiş gibi görünse de güncel meselelere bakıp Mısır'ın dış politika yapımındaki temel sorunları görmezden gelmemek gerekir. Korku duvarının yıkıldığı ve ülkenin geleceğinin sadece birkaç elit tarafından değil toplumun geniş kitleleri tarafından tartışıldığı bu süreç ana sorunları çözme adına da fırsatlar sunmaktadır.

Dünyada tarihsel birikim itibarıyla birçok kültür havzasının kesiştiği ülkelerden birisi olan Mısır eğer üçlü kimlik yapısını oluşturan Arap, Afrikalı ve Akdeniz dolayısıyla batılı kimliğini tutarlı ve koordineli bir şekilde dış politikasına yansıtamaz ve bu çerçevede bir politika belirleyemezse, Mısır dış politikası kısa dönemli başarılı olsa bile uzun vadeli sonuçları itibarıyla başarısız olmaya mahkum gözükmektedir. Sadece modern dönem olan Nasır, Sadat ve Mubarek dönemleri incelenince bile bunu görmek mümkündür. Arap Baharıyla beraber başlayan süreç bu anlamda tarihi bir fırsatı barındırmaktadır. Hem sosyal dinamiklerin – ve dolayısıyla kimliklerin – yeniden yapılandırıldığı bu dönemde, bu hem bir fırsat hem de Ortadoğu'da yaşanan sistemik dönüşümde Mısır'ın sağlıklı katkısına ihtiyaç dolayısıyla bir zorunluluktur. Bu tür bir yeniden yapılanma aynı zamanda Mısır'ın entellektüel ve siyasal liderliğinin önünü açacaktır.

Bu anlamda Mısır'ın siyasal ve entelektüel katkılarını bölge siyasetine geri getirmek fazlasıyla gereklidir. Her ne kadar konjonktürel gelişmeler dolayısıyla bu durum şu an zor gibi görünse de bu tür temel sorunlar orta vadede en temel mesele olarak Mısır'ın karşısında durmaktadır. Nitekim Mısır olmadan Arap ülkeleri İsrail dahil diğer ülkelerde ne barışı tesis edebilir ne de savaşa girebilirler. Mısır'ın katılımı ve yönlendirmeleri olmadan Afrika'da Afrika Birliği'nin tekrardan Afrika'nın sorunları konusunda aktör olması sadece bir hayalden ibaret kalacaktır. Aynı şekilde Mısır'ın Afrika'da aktif katılımı olmadan Kuzey Afrika fikrinsel, siyasi ve ekonomik anlamda Afrika'nın bir parçası olamaz ve de Avrupa Birliği'nin Akdeniz süreci anlamlı bir derinleşme gösteremez.

Mısır'da siyaseti şekillendirmek isteyen yeni sosyal-siyasal dinamiklerin Afrika'da futboldan daha fazla imkanların olduğunu; Arap dünyasında ise Filistin sorunun yükünden daha fazla fırsatlar olduğunu; Batı ile sağlıklı ilişkiler kurmanın ise ABD'den gelecek yardımlardan daha fazla çıkarlar barındırdığını farkına varması gerekmektedir. Tüm bunların ötesinde muhakkak ki Mısırlı yöneticiler kendilerinin bölgesel ve küresel politikadaki önemlerinin farkına vardıkları zaman dış politikaları üzerinden daha fazla onur, saygı, kazanım ve etki (bazen de sorunlar ve sorumluluklar) kazanacaklardır.

Notlar

- 1 Naveed S. Sheikh, *The New Politics of Islam: Pan-Islamic Foreign Policy in a World of States*, London: RoutledgeCurzon, 2003, p.64. Ayrıca İİT ile alakalı olarak bakınız, Muhittin Ataman ve Ayşe Nur Gökşen, *Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*, SETA Analiz, Sayı 76, Ocak 2014.
- 2 Bknz. Nael Shama, *Egyptian Foreign Policy from Mubarek to Mursi: Against the National Interest*, New York: Routledge, 2014, ss.153-198.
- 3 "New chief elected to head the Arab League", 16 Mayıs 2011, <http://www.euronews.com/2011/05/16/new-chief-elected-to-head-the-arab-league/> (10 Kasım 2013)
- 4 Ilya Prizel, *National Identity and Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.14.
- 5 Örneğin, James J. Zogby, *What Arabs Think: Values, Beliefs and Concerns*, Utica: NY, Zogby International, 2002, ss.33-34.
- 6 Peter A. Furia, ve Russell E. Lucas, "Determinants of Arab Public Opinion on Foreign Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 50, No 3, Eylül 2006, s.596.
- 7 Örneğin, Jon B. Alterman, "Dynamics without Drama: New Options and Old Compromises in Egypt's Foreign Policy", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 18, No 3, Ekim 2005, s.357.
- 8 Jacob Abadi, "Egypt's Policy towards Israel: The Impact of Foreign and Domestic Constraints", *Israel Affairs*, Cilt 12, No 1, Ocak 2006, s.170.
- 9 Brynjar Lia, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, İstanbul: Yöneliş, 2000 s.290
- 10 Tawfig Y. Hasou, *The Struggle for the Arab World, Egypt's Nasser and the Arab League*, London: KPI, 1985, ss. 3-4.
- 11 Alexander McGregor, *A Military History of Modern Egypt, From the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, London: Praeger Security International, 2006, s.242.
- 12 Walid M. Abdelnasır, *The Islamic Movement in Egypt, Perceptions of International Relations 1967-81*, London and New York: Kegan Paul International, 1994, s.41.
- 13 Michael Doran, "Egypt: Pan-Arabism in Historical Context", C.L. Brown (der), *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers* içinde, London: I.B.Tauris, 2004, s.98.
- 14 McGregor, *A Military History*, s.249
- 15 Bu çerçevede 1931`de yapılan Kudüs İslam Kongresinin etkisi ve Filistin sorununa yönelik tartışmalar çeşitli fikir akımları arasındaki çatışmaların iyi bir örneğini temsil eder. Bknz. T. Mayer, "Egypt and the General Islamic Congress of Jerusalem in 1931", *Middle Eastern Studies*, 18, 1982; ve W.C. Matthews, "Pan-Islam or Arab Nationalism? The Meaning of the 1931 Jerusalem Islamic Congress Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 35, 2003.
- 16 Abd Al-Fattah El-Awaisi, "The Conceptual Approach of the Egyptian Muslim Brothers towards the Palestine Question, 1928-1949", *Journal of Islamic Studies*, Cilt 2, No. 2, 1991, s.242-3.
- 17 Bknz., Elie Podeh, *The Decline of Arab Unity: The Rise and Fall of the United Arab Republic*, Sussex: Sussex Academic Press, 1999.
- 18 Fouad Ajami, "The End of Pan-Arabism", *Foreign Affairs*, Cilt 57, No 2, Kış 1978/1979, s.355 ve 357.
- 19 Mustafa Mente, "1948-1990 Arası Dönemde İsrail'in İç ve Dış Hilal Stratejisi," *BSV Bülten*, 1997/40, İstanbul, s.27

- 20 William B. Quant, "Political and Military Dimensions of Contemporary Palestinian Nationalism," William B. Quant et al. *The Politics of Palestinian Nationalism*, Berkeley: University of California Press, 1974, s.52
- 21 Arsev Bektaş, "Ortadoğuda Barışın Ayak Sesleri ve Filistin sorununa Tarihsel bir Bakış", *Su sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Sebahattin Şen (der.), İstanbul: Bağlam, 1993, s.283.
- 22 İsrail ve Mısır'ın karşılıklı pragmatik politikaları için bkz. Kenneth W. Stein, "Egyptian-Israeli Relations (1973–1997)", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 1 No 3, Eylül 1997.
- 23 "Egypt's Morsi Firms China Ties", *The Wall Street Journal*, 29 Augustos 2012, <http://online.wsj.com/article/SB10000872396390444230504577617271550304082.html> (5 Ocak 2013).
- 24 "Morsi's Ethiopia visit signals positive change in relations: Ambassador", *Al Ahrām Online*, 16 Temmuz 2012, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/47830/Egypt/Politics-/Morsi-visit-to-Ethiopia-signals-positive-change-in.aspx> (29 Kasım 2013)
- 25 "Back to Africa: Egypt's Morsi arrives in Addis Ababa Sunday", *Al Ahrām Online*, 22 January 2013, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/63058/Egypt/Politics-/Back-to-Africa-Egypt's-Morsi-arrives-in-Addis-Ababa.aspx> (29 Kasım 2013).
- 26 See Mehmet Ozkan, "Mısır Dış Politikası Nereye", *Yeni Safak*, 18 November 2012.
- 27 Nael Shama, *Egyptian Foreign Policy from Mubarek to Mursi: Against the National Interest*, New York: Routledge, 2014, ss.218-236.
- 28 Can Acun ve Gülşah Neslihan Akkaya, *Selefilik ve İhvan Ekseninde Körfez Ülkelerinin Mısır Politikası*, SETA Analiz, Sayı 77, Ocak 2014.
- 29 *Progress Report of the African Union High Level Panel For Egypt*, 29 Ocak 2014, <http://www.peaceau.org/uploads/auc-416-psc-rpt-egypt.29.1.2014.pdf>
- 30 Adel El-Adawy, *Egypt's Evolving Foreign Policy*, Policy Watch 2016, 17 Ekim 2013, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/egypts-evolving-foreign-policy> (10 Ocak 2014).
- 31 Ajami, *The End of Pan-Arabism*.